

Любомир Игнатов

ЦЪРКОВНАТА ХИМНОГРАФИЯ И МУЗИКА В ТВОРЕНИЯТА НА СВЕТИТЕ ТРИ СВЕТИТЕЛИ

Abstract: Liubomir Ignatov, *Church Hymnography and Music in the Works of the Three Holy Hierarchs.*

The article addresses a topic that has not yet been thoroughly explored in theological literature or given its due importance among significant theological subjects. It attempts to briefly present the contributions to church music and hymnography made by three of the most renowned Church Fathers and teachers of the Orthodox Church: Saints Basil the Great, Gregory the Theologian, and John Chrysostom. Utilizing information from their works and biographical writings about them, the article demonstrates their role in the development and establishment of church music and hymnography during their respective eras. It also highlights the extensive musical and thematic information in their writings, illustrating the relevance and quality of church music in worship, both in their time and prior. Additionally, the article summarizes their valuable guidance on the advancement of church singing and their teachings on the purity and soul-saving mission of Christian poetry and music. It is noted that many of their profound statements have influenced later hymnographers, which is an interesting aspect of Orthodox hymnography highlighted in the present text.

Keywords: *Church Poetry, Church Music, Church Chanting, Hymnography, Three Holy Hierarchs, Basil the Great, Gregory of Nazianz, John Chrysostom*

„В християнската ни лексика има много термини и понятия, които в разговорната ни реч обикновено рядко използваме, но заговорим ли на религиозна тематика без тях събеседването ни би било немислимо. Особено важно значение сред тях има понятието святост и съответната дума свят. В езиците на отделните народи това понятие е представено по различен начин като са използвани и различни в етимологично значение думи. Така например в латинския термин *sanctus*, се корени глагола *sancio*, означаващ: *одобрявам, узаконявам, освещавам*, и т.н., откъдето идва означението на това понятие във всички романски езици, както и в почти всички западни та-

кива. Едно от изключенията в това отношение е в немския език, при който думата *heilige* е съставена от корена *heil* – спасен, цял, здрав. На гръцки думата, представяща понятието свят – *agios*, в превод в Septuaginta от еврейската дума *kadosh*, може да се чете и като *неземен*. На родния ни език същото понятие, наред с множеството му синонимни определения, би следвало да означава още: *излъчващ светлина, т.е. светещ, освещен*.

Всички тези определения са същевременно и същности на едно понятие, което в пълнота е представено само в Създателя на всичко, и е част от най-дълбоката и съкровена Негова същност. Той е Свят по един безкрайно свършен начин и е източник на святост и освещение¹, които в различно изобилие и величина според трудовете си и Божието съдействие постига и венеца на творението – човека. Християнският агиологион съдържа имената на многая множества свети личности, чието ярко сияние просвещава и освещава слушащите боговдъхновените им слова и следващи техния светоносен пример. По тази причина и Божия народ ги е нарекъл *светители*, т.е. разпръскващи светлината на богопознанието. Това определение е характерно за славяноезичните православни църкви и липсва в гръцката църковна терминология. Смята се, че е семантичен превод на латинската дума *sacerdos*², произхождаща от *sacer* – *посветен на Бога, свещен, свят*³, което определение първоначално се появява в старобългарския език, с просветителското дело в България главно на нашия академичен покровител св. Климент Охридски.

В този ред на размишление следва да отбележим, че сред най-сайните в светителския сонм са светите Трима светители – Василий Велики, Григорий Богослов и Иоан Златоуст, Тривеличайшите светила в православно богословие и маякът на душепастирската дейност. За величавата им святост и духовнопросветна им дейност говори красноречиво факта, че техните последователи дотолкова били впечатлени от тяхното духовно обаяние поотделно, че образували

¹ Речник на Светото Писание, Цариград, 1884, с. 445.

² И. А. Гарднер, *Богослужбено пение Русской православной церкви. Сущность, систематическая история*, т. I New York: Jordanville., 1978, с. 202, бел. 28.

³ М. Войнов, А. Милев, *Латинско-български речник*, II изд. София: Наука и изкуство, 1971, с. 619.

три отделни общества, които отново тримата иерарси трябвало да приведат чудодейно в единение.

Израз на това единение и особена почит към богоозарените светители е въвеждането на празник, в който на 30 януари едновременно да се чества паметта на тези трима от най-великите и почитани от целия православен свят църковни отци и учители. Известно е, че инициатор за въвеждането на тяхната обща памет бил Евхаитския митрополит Иоан (†1060) – наричан *Последният от гръцките отци*¹ (в църковно-писателски аспект – б. а.), а известен още и като Иоан Мавропода. Същият написал и песнопения в тяхна чест. В тази служба за св. Три светители с атрибуцията *Творение Иоанна Евхаита* са поместени три канона. Първият канон е *богородичен* – на втори глас, с инципит на първия тропар: *Благочестно тя Богородицу...*, а втория и третия са светителски с инципити – *Кое благодарение...* – отново на втори глас, и *Не человеческого тщание исправление...* – на осми глас.

Всяка година на 30 януари, ние прославяме богослужебно тяхната памет, като същевременно подчертаваме в различни аспекти и техните заслуги за православно богословие. За значението им в тази насока, както и за богословските им писания наистина е казано и написано много. Пастирската им дейност и назидателните им писания са обект на патристични, философски и църковноисторически изследвания от векове насам. Равносметката от тези изследвания е, че техните писмени трудове и благодатен живот са наистина съкровищница на богословски познания, на неземна мъдрост и духовен опит, станали причина да бъдат наричани: вселенски равноапостолни просветители, стълбове и върхове на православно богословие, медоточни реки на премъдростта, напояващи създанията с водата на богопознанието. Всички тези достойни за тях определения дали повод да бъдат почитани и като патрони на богословската наука и в частност на всички висши православни богословски школи (от 30-те години на XX в.).

Тук обаче ще спрем своя взор към Тримата светители в един друг аспект, нетрадиционен в словата при честване на тяхната памет. Следващите изречения в съгласие с обявената тема са в съсредоточие на податките от техните творения и житиеписания, показващи съп-

¹ Ἀθανάσιος Φέκας, *Θεία Λειτουργία - Ὁκτώηχος*, Ἀθήναι, 1990, σ. 13.

ричастността им към развитието и утвърждаването на църковната музика и химнография във времената, в които те светителстват. Безбройните музикалнотематични вмятания в писанията им представят вкратце сведения за степента и качеството на църковната музика при богослуженията, както в тяхно време, така и преди това. Наред с това те съдържат благодатните им наставления относно нейното благосъстояние, като същевременно отразяват чистота и душеспасителната мисия на християнската поезия и музика.

Несъмнено и тримата са били изрядно вещи в тази насока, като се има предвид, че елинската ученост в патристичната епоха все още включвала дисциплините музика и поетика. Знае се, че музиката като философска дисциплина неизменно присъствала в елинската образователна система, чак до IX век. Така например в житието на светите славянски просветители Кирил и Методий четем, че Константин-Кирил Философ наред с всички други елински изкуства (*и всемъ прочиимъ елинским художествомъ*) изучава в Магнаурската школа и музика (*мусикии*)¹. В отделни случаи сред науките, които съставят висшето светско образование (*ἡ θύραθεν παιδεία*)², музиката присъства дори и до по-късно. Знае се, че подражавайки на философите-енциклопедисти през XI век, с музика се занимавал и видният византийски богослов и интелектуалец Михаил Псел (1018-1096/8). Същият написал дори свой квадравиум (*quadrivium*), представляващ изложение на четири енциклически науки: аритметика, музика, геометрия и астрономия³.

В подобна атмосфера протекло и светското обучение на светите Василий, Григорий и Иоан.

Така например св. Василий учил в Атина цели 15 години. Време, прекарано в изучаване на философия, риторика, поезия, астрономия

¹ Вж. Ст. Петров, Хр. Кодов, *Старобългарски музикални паметници*, София, 1973, 19–20.

² Вж. Хр. Кодов, „Около житието на Кирил Философ“. *Старобългарска литература I (1971)*, с. 55.

³ Енциклически науки или енциклическо образование представлява „кръг от знания“ – това е и най-точния превод на включващото чуждица определение, което образование се ползвало с популярност през античността и известна част от средновековието. Смятало се, че познанията, които то дава са достатъчни да задоволи търсещите ученост.

и по всяка вероятност музика, което проличава от проявените в писанията му отлични познания в тази насока. На много места в творенията си св. Василий говори с учудващо разбиране за музикални инструменти и за светски хорове, коментирайки способността им да благозвучат, което е свидетелство за неговата висока музикална култура¹.

Св. Григорий Богослов пък започнал светското си образование заедно с по-малкия си брат Кесарий в град Назианз. По-късно продължил в Кесария Кападокийска, Кесария Палестинска и Александрия, където оставил по-малкият си брат да учи медицина, а той заминал да продължи образованието си в Атина. Св. Григорий изучил редица дисциплини, като обучението му в кападокийските училища включвало и изучаване теория на музиката². Престоял му в Кесария Палестинска и Александрия бил осмислен в усвояване на висше-образователните науки, които той решил да доусъвършенства в Атина. В шумната и душегубна Атина св. Григорий пребивавал около 10 години. Освен познание в науките – литература, класическа философия и модерните по това време риторика и диалектика³, тук той придобил и дружбата на св. Василий Велики, с когото се запознали още докато учил в Кесария, и с когото установили взаимоотношения на доверие и приятелство за цял живот. Прекрасните стихове, които откриваме между писанията на св. Григорий са свидетелство, че през тези 10 атински години той усвоил в съвършенство и поетическото изкуство, и по всяка вероятност и музикалното – в съгласие с тогавашните критерии за висока образованост.

Златоустият св. Иоан пък получил образованието си в родната му Антиохия – сирийската Атина, славеща се със своите училища и в същото време – една от главните подпори на християнството на Изток⁴. Учители му били езическият ритор Ливаний и философът

¹ Вж. Василия Великаго, *Творения*, часть IV, Беседа 22 – Къ юношамъ, с. 353.

² Игумен Иларион (Алфеев), *Жизнь и учение св. Григория Богослова*, Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. с. 18.

³ Григория Богослова, *Творения*, том I, издателство П. П. Сойкина, типография Спб. Стремянная, 12, собств. д. (Репр. изд., Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1994, с. 4.

⁴ А. П. Лопухинъ, *Животъ и трудове на св. Иоана Златоуста, Цариградски архиепископъ*. Библиотека „Творения на св. Отци“, подъ редакцията на проф. Хр. Гяуровъ, Издание на Съюза на свещеническите братства в България – фондъ „Свещени-

Андрегатий, прочути с учеността си антиохийци, като съответно образованието което получил било възможно най-доброто за онова време на отиващото си вече езичество.

Не е известно дали св. Иоан наред с традиционните философски науки, под ръководството на учителя си Андрегатий се е занимавал и с музика, но в огромното по обем богословско писмено съкровище, оставено от него – изследвания, екзегетически беседи, проповеди и писма¹, между другото откриваме и места, в които с присъщият му плам взема отношение по въпроси, имащи допирни точки и с музиката, т. е. въпроси, засягащи по-специално църковната химнодия и дисциплината на носещите църковнопевческото служение. В тези музикалнотематични вмятия на св. Иоан Златоуст са показани забележително добри познания в тази насока. Тук трябва да отбележим, че по времето, когато св. Иоан укрепвал и попивал знанията си в детска и юношеска възраст, църковната химнодия в Антиохия била на особена висота, със славна традиция, на повече от 250 години, установена още от апостолския мъж св. Игнатий Богоносец. Християнската вяра и песнопенията ѝ всекидневно изпълвали живота на св. Иоан Златоуст още от майчина люлка - майка му Антуса била ревностна и предана на св. Църква християнка, а леля му Секунда – сестра на раннопочиналия му баща Секунд, била дякониса в Антиохийската църква. Той растял телесно и укрепвал духовно, според заръката на св. ап. Павел – *сред псалми, славословия и духовни песни* (Колос. 3:16), като същевременно с това придобивал отразената по-късно в творенията му забележителна църковномузикална култура.

От казаното дотук става ясно, че музиката и църковната химнодия заемали важно място в живота и дейността на тримата иерарси, което намерило своето отражение и в тяхното огромно по плодотворие писмено творчество.

Прелиствайки съчиненията на св. Василий Велики ще установим, че в тях е заложена изключително богата информация относно проблемите свързани с църковната музика. Същите, той с вещина представя на вниманието на читателя, като същевременно светооте-

чески домъ”, год I, кн. 1, София, 1934, с. 11.

¹ Пак там, с. 90.

чески реагира със съответните забележки и препоръки.

Ако бъдат извлечени и систематизирани със съответен коментар музикалните му бележки, дори само от Шестоднева и тълкуванията на псалмите, ще се оформи същински музикален наръчник. Ако пък към този наръчник бъдат включени и разсъжденията му на музикална тематика, вметнати и в другите му светоотечески творения – беседи, послания, тълкувания и др., ще се получи своего рода ръководство с особен музикалнопоучителен характер, достатъчно да упъти песнословащите към достойно и богоугодно носене на възложеното им от Църквата служение, в полза както за самите тях, така и в грижа за изпълващите храма. От писанията на св. Григорий Богослов узнаваме, че през годините, в които светителствувал св. Василий Велики, църковната псалмодия била на твърде голяма висота. Стройното изпълнение на псалмовите песнопения, благолепието и строгият порядък в храма трогнали и самия император арианин Валент, който влязъл в храма със свитата си по време на богослужение, водено от св. Василий (*Слово* 43, 52)¹. Било празник Божоявление. Народът, който се стичал на Василиевите богослужби, както обикновено приличал на море, а пението му наподобявало грохот на вълни, но навсякъде и във всичко било спазвано благочиние и ред. Видно било, че благолепието в олтара и пред него, било повече ангелско, отколкото човешко. Архипастирът, вдлъбен в свещенодействието си, не обърнал никакво внимание на височайшето посещение, което смутило невиделия до тогава такова нещо император. Последният едва не паднал, след като даровете, които той искал да предложи за жертвеника, не били приети, понеже отговарящите за това в храма не посмели да нарушат порядъка и богомолното съсредоточение на изпълващите храма². Впоследствие подписаната от силно респектирания самодържец заповед за замисленото преди това заточение на светителя била разкъсана³.

Като цяло бележките на св. Василий Велики по отношение на музиката могат условно да бъдат разпределени в четири тематични

¹ Б. Чифлянов, *Литургика*, София: УИ Св.Климент Охридски, 1996, с. 25 .

² Архиепископ Филарет (Гумилевский), *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Репр. издание, Свято-Троицкая лавра, 1995, с. 93 .

³ *Жития на светители*. София: Синодално издателство, 1991, с. 10.

групи:

- 1) същност и задачи на музиката и в частност на църковното пение;
- 2) норми за достойно носене на свещенопевческото служение и за дисциплината сред хора и богомолния народ;
- 3) за полезната и вредната музика и за ползата от песнословенето;
- 4) сведения с музикалноисторически и литургичен характер.

Дружбата на св. Василий със св. Григорий била скрепена с връзките на единомислие и единоействие по всички въпроси на богоспознанието и църковното благочиние. Изследвайки писмените им творения установяваме, че по отношение на църковната химнодия и псалмодия еднакво гори в сърцата им ревност по благочинието в Божия храм и желание за православене на Бога. В известна степен обаче, единоействието им е с взаимодопълваща се функция, като че ли и двамата са работници на една и съща църковномузикална нива, но с предварителната уговорка помежду им – единият да изработва правите и дълбоки редове в нея, а другия да полага семето – духовната поезия, от която да произраства духовнопитателна и животворна храна за верните. И наистина, сравнявайки творенията им в църковномузикално отношение ще забележим, че св. Василий се изявява повече като музиколог-теоретик, а св. Григорий най-вече като практик, който отредил предоволно време и място в дейността си за съставянето на множество църковни химни, като освен това бил и изявен изпълнител на такива по антифонната църковнопевческа традиция¹. Някои от писанията на св. Григорий съдържат информация за свещенодействията, извършвани по негово време, и за чина им който вече бил определен. В други откриваме символичното обяснение за богослужбени традиции, практикувани и днес. Такава например е традицията за особеното влизане в храма, след литията в пасхалната нощ по време, на която свещенослужителят произнася трикратно

¹ Григория Богослова..., том I, Слово 4. *Первое обличительное на царя Юлиана*, с. 68; Григория Богослова, *Твориния*, том II, *Сонъ о храме Анастасиу, который св. Григоріемъ устроенъ былъ въ Константинополе*. Издателство П. П. Сойкина, типографія Спб. Стремянная, 12, собств. д. (Репрентинное издание, Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1994, с. 83; Архиепископ Филарет, *цит. съч.*, с. 102.

псаломския стих Возмите врата князи ваша... (ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν...)(Пс. 23:7-10) с почукване на храмовата врата¹. Същото свещенодействие е характерно и за последованието за осветяване на храм, което се открива в гръцки и славянски ръкописни кодекси от XI и следващите векове (*Coislin Euchologion*, *Tipografsky Ustav*, *Lavrsky Kondakar*, *Dresden № 104*, *Moscow Trebnik № 372*, *Novgorod 6 №1056*, *Kastoria 8* и др.), като своеременно започва и нотирането на тези входни стихове². В някои от съчиненията си, подобно на св. Василий Велики, св. Григорий дава напътствия за полезно организиране на богослуженията. Така например, в едно от съчиненията си (PG, t.35, col. 954) той говори за необходимостта в църковните служби да вземат участие и децата, като произнасят акламации и пеят.

Песенните произведения на *божественната флейта* св. Григорий³, издадени в *Patrologia*, ser. graeca от абат Мин (J. P. Migne), са писани в напреднала възраст, но всички те впечатляват със съдържащата се в тях живина и сила⁴. Едни от тях са написани, с цел противостоене на еретическите учения, вложени в съответни лъжеучителни песни. Такива лъжеучителни ариански песни например писал Аполинарий, съставяйки със сбора им своя т. нар. *нов псалтир* (ψαλτήριον καινόν) – нямащ нищо общо с Давидовия, който „псалтир“ предал в употреба на учениците си. Св. Григорий, както и други св. отци от тази епоха, съставил ответни православни песнопения с висока художествена стойност, отговарящи на истинското богопознание. Някои от тези песни с догматическа ориентация обособяват група, наречена *тайни песни* (τὰ ἀπόρρητα), понеже представлявали все още тайна за оглашените⁵. Другите Григоријеви поетични творби били *песенни молитви* – утренни и вечерни молитви, към Христа, молитви по време на болест, при пътуване, при смърт и др. Между

¹ Григория Богослова ..., том I, *Слово 45, на святуя Пасху*, с. 678.

² G. Myers, „The Ritual and Music for the Dedication of a Church among the Medieval Slavs: Byzantine Cathedral Practice Transplanted“. – *Article, read to the 22nd International Congress of Byzantine Studies*. Sofia, 22-27 August 2011.

³ „Божествена фрейта“ (божественная цевница) св. Григорий Богослов е наречен в самогласната „слава“ след стиховните стихире от вечернята за 25 януари, писана от анонимен автор.

⁴ Архиепископ Филарет, *цит. свч.*, с. 108-109.

⁵ *Пак там*, с. 109.

поетическите му произведения има и написани в ямбическа стихотворна форма с акростих, представляващ буквите от азбуката¹. Ето и фрагмент из една от тях, макар преводът на български да не представя оригиналната св. Григориева стихотворна стъпка:

*Утро е! Давам десницата си моя Богу,
да не върша и не удобрявам аз делата тъмни,
но на Тебе нека преди всичко
този ден да принеса във жертва,
пребивавайки непоколебимо,
кат' самовластител над страстта.
Ако пък го лошо преживея аз,
срамно да ми е от старостта,
и таз Трапеза, пред която предстоявам.
Такова е Христе желанието мое;
увенчай Го Ти с успех².*

Дълго време след отшествието му от този свят се пяли песните на св. Григорий, но в крайна сметка били заменени от поетичните произведения на по-късните химнографи. Според свидетелство на авва Доротей (VI в.) две извадки от словата на св. Григорий в негово време продължавали да се пеят като песнопения – едното при възпоменание на мъченици, а другото в пасхалното последование³. Представява интерес факта, че поетични словоизлияния на св. Григорий продължават да се пеят и в наше време, буквално вплетени в песените творби на по-късни химнографи, или пригодени от същите за по-достъпно изпълнение, според конкретните мелодийни образци. Източниците на тези песенни заемки са празничните слова на св. Григорий Богослов. Те са седем на брой – едно за Рождество Христово, две за Богоявление, две за Пасха, едно за Новата неделя (Томина) и едно за Петдесетница⁴. Така например, в началото на словото му за

¹ Пак там.

² Григория Богослова ..., том II, Молитва утрения, с. 106.

³ И. Карабиновъ, *Постная тріодъ. Историческій обзоръ ее плана, состава, редакцій и славянскихъ переводов.* С.- Петербургъ, 1910, с. 68; В. Ив. Пандурски. „Св. Ефрем Сирий и св. Григорий Богослов като духовни песнописци“. *Църковен вестник*, год 62, бр. 6, София, 1961, с. 4.

⁴ Игумен Иларион (Алфеев), *цит. съч.*, с. 196.

празника Рождество Христово е поместен следният тържествен призив: *Христос се ражда – славете, Христос от небесата посрещнете, Христос е на земята – възнесете се, пейте Господу цяла земя...* и т.н.¹ Същото словосъчетание откриваме и в първа песен от първия канон за Рождество Христово, писан от св. Козма Маюмски – *Христос раждається славите. Христос с небес срящите. Христос на земли возноситесь. Пойте Господеви вся земля...* Подобен пример намираме и в началото на първото му слово за Пасха: *Ден на възкресение – блажено начало. Да се просветим от тържеството, и един други да се прегърнем. Да кажем: братя, и на ненавиждащите ни...* и т. н.² Почти същото словопостроение следва самогласният, след пасхалните стихирни на св. Иоан Дамаскин – *Воскресения день...* В песенният репертоар от чинопоследованието на пасхалното богослужение могат да бъдат посочени още подобни примери: поетични думи от същото слово са вплетени във втория тропар след ирмоса на III песен на Дамаскиновия пасхален канон: *Вчера се съпогребах, днес съвъзкръсвам (Вчера спогребохся Тебе Христе, совостаю днес воскресу Тебе...)*³. Краят пък на второто му слово за Пасха гласи така: *Пасха велика и священна! Слово Божие... и мъдрост, и сила!*⁴, които възторжени възклицания съставят последният от тропарите на деветата песен от същия канон – *О Пасха велия и священнейшая Христе, о мудросте и Слове Божий и сило...* Подобни текстови съпоставяния могат да бъдат направени между песнопенията от службата на Петдесетница и словото на св. Григорий за същия празник, както и между песнопения и празнични слова на св. Григорий изречени по някои от другите горепосочени празнични поводи. Заемки от словата му съдържа и богослужебно-песенният репертуар и за празника *Въздвижение на честния Кръст Господен*⁵. Такива дори могат да се видят и в последованията от Октоиха. Не е трудно да се забележи, че изразът: жертви одухотворени, всесъжения словесни..., от похвалното Григориево слово за свещеномъченик Киприан – единият от двата цитирани те-

¹ Григория Богослова ..., том I, Слово 38, на Богоявление или на Рождество Спасителя, с. 522.

² Григория Богослова ..., том I, Слово 1. На Пасху и о своем замедлении, с. 17.

³ Пак там, с. 18.

⁴ Пак там, Слово 45, на святую Пасху, с. 680.

⁵ В. Пандурски, Св. Ефрем Сирий и св. Григорий Богослов..., с. 4.

кста от по-горе споменатия авва Доротей, е начало на мъченичния от вечернята за сряда на четвърти глас – *Жертви одушевления, всеожения словесная...*¹

Следва да бъде отбелязано, че празнични слова и беседи на св. Василий Велики също като при св. Григорий вдъхновили по-късни песнописци да напишат високопоетични църковни химни. Някои от тях са в богослужерна употреба и в наше време – като например стихирите в чест на св. 40 мъченици – *Терпяще настоящая...*, химнографирани от св. Иоан Дамаскин, за чието написване като образец всъщност послужили вдъхновени изречения от беседата на св. Василий за подвига на севастиийските мъченици (*Беседа 19*)².

Изследвайки пък писанията на св. Иоан Златоуст, ще установим, че думите песен и пение са сред често употребяваните и участието им винаги е свързано с изразяване на съкровено чувство от страна на техния Златоуст писател. В многотомното му писмено творчество е вместено изобилие от църковномузикални бележки за значението и благотворното въздействие на духовната песен и пение. От сборът им несъмнено би се оформил отделен музикалнотематичен том. Църковномузикалните виждания, представени в тези светоотечески бележки са твърде идентични по своята насоченост и проблематика с вижданията на св. Василий и св. Григорий, както междувпрочем и с тези на почти всички св. отци от първите християнски векове. Тук отново са налице бележки за същността и значението на църковната псалмодия, налице са същите тревоги и загриженост за чистотата на църковната музика, като подобно на великия Василий и богослова Григорий, дава съответно и своите светоотечески напътствия за съблюдаване и осъществяване божествената и спасителна мисия на църковното пение. Отново подобно на тях, но в още по-голяма наситеност, в писанията му откриваме и богата информация за богослужebните традиции през тази епоха.

И така, според блажени Августин, когато запитали св. Иоан: дали е добре да се остави псалтира – основното църковнопевческо

¹ И. Карабиновъ, *цит. съч.*, с. 68.

² Сравни първата стихира на „Господи възвахъ“ от службата на св. 40 мъченици в минея за месец март (9 III) със св. Василиевата Беседа 19, в: Василия Великаго, *Творения, часть первая*, Свято-Троицкая Сергиева лавра, Москва, 1900, с. 302.

пособие по негово време, той без колебание отговорил: *По-добре слънцето да спре своя ход, отколкото да бъде оставен псалтирът* (респ. псалмопението – б. а.)¹. Ако се вземе предвид дори само това смело изказване на цариградския светител, без да се обръща внимание на изобилието от църковномузикални бележки в творчеството му, то, този израз сам по себе си ще е напълно достатъчен за да се уверим в изключително голямото значение, което св. Иоан отдавал на църковното пение в обсега на православното богослужение и изобщо в живота на християните. Твърде трудно би било да бъде поместено всичко изречено от св. Иоан Златоуст на църковномузикална тематика, затова тук ще бъде посочено най-пленителното му слово в това отношение. Става дума за беседата му върху началото на 41 псалом (Migne, P.G. 55, 155-167), в обсега на която е вместено пространно изложение на свойствата и проблемите на църковната музика, което изложение свободно може да бъде определено като *Златоустов църковномузикален трактат* (Migne, P.G. 55, 156-159)², напомнящ величината на трактатите, съставени от музиколозите-специалисти. Този своеобразен трактат (респ. беседата върху 41 псалом), представящ есенцията на св. Иоановите музикални виждания, е написан през 387 г., когато св. Иоан Златоуст бил все още на презвитерско служение в Антиохия. Според думите на светият Златоуст в самото начало на беседата, нещата в нея са представени твърде ясно, без да се държи в напрежение душата на слушателя. С такава яснота тук е направена и една от най-достойните оценки, давани някога за свойствата и значението на църковното пение, като междуременно е вместено и първо по рода си музикално тълкувание на всеизвестният св. ап. Павлов призив в посланието към ефесяни: "И не се опивайте с вино, от което произлиза разпътство; но се изпълняйте с Дух, като се назидавате сами с псалми и славославия и с песни духовни, пеейки и възпявайки в сърцата си Господа..." (Ефес. 5:18-19). Същият музикален трактат, но с известни текстови различия³, е намерил място и

¹ *Псалтирь*, Москва: Синодальная типография., 1913, с. 8.

² Срв. Иоанна Златоуста, *Творения*, въ рускомъ переводѣ. Томъ пятый, книга первая. *Беседа на псаломъ 41*. Издание С-Петербургской Духовной Академіи, С.-Петербургъ, 1899, с. 151-154.

³ Църковномузикалното писание (трактата), вместено в „Събеседване за псалмите“ съдържа по-пространно встъпление, отразяващо важната роля на псалмопение-

в друго приписвано на св. Иоан Златоуст съчинение – Събеседване за псалмите¹, влизащо обаче в групата на т. нар. научно недоказани (спорни) Златоустови съчинения, които в Patrologia ser. graeca на абат Мин са представени в раздела SPURIA. Друго поучително за църковните певци Златоустово четиво, отново покриващо критериите за църковномузикален трактат, представлява Беседа първа върху 6 глава от книгата на пророк Исаия (Migne, P.G. 6, 97-107)².

От светителското време на св. Иоан Златоуст в православното богослужение се утвърдила в трайна и честа употреба древната Троическа песен *Слава Отцу и Сину и Святому Духу...* Според някои църковни историци, от това време водят началото си и ектенийните прошения за мир в *Църквата; за спасението на нашите души; и за избавление от беди*, възгласяни по време на литийните Златоустови шествия, на които народа отговарял с *Господи помилуй*³. Изследователите на ранната църковна химнография са на мнение, че именно св. Иоан е създател на църковнопесенната форма тропар. Подобни песнопения той съчинявал за попълване чинопоследованието на св. Литургия и всенощното бдение. Освен това, на базата на някои историографски податъци се стига до предположението, че отново за богослужебните потребности на всенощното бдение св. Иоан съставил няколко кратки песнопения от рода на гореупоменатото древно словословие в чест на св. Троица, които песнопения за съжаление днес не намираме в църковнопесенният репертуар⁴. Според блаж. Теодорит и св. патриарх Фотий пък, св. Иоан Златоуст установил в Кон-

то, като за сметка на него следват липси на обширни пасажи. При сравняване на текста с този от „Беседа върху псалом 41” стават явни две кратки допълнения и редица размествания и разночтения, някои от които са отбелязани в тук представения текст. Текста на т. нар. трактат може да бъде открит и като самостоятелно поучение с наслов „За псалмопениеето”, поместено в специална книга, съдържаща отбрани поучения от творенията на св. Иоан Златоуст (Иоанна, Архиепископа Константинопольскаго, Златоустаго. *Собрание поучений, избранныхъ изъ творений – О псалмопэнии*. Томъ I, издание второе, Москва, 1887, с. 121-125).

¹ Иоанна Златоуста..., том пятый, книга 2: *Собеседование о псалмахъ*, с. 602-604.

² Срв. Иоанна Златоуста, *Творения, въ русскомъ переводѣ. Томъ шестой, книга первая. Толкование на пророка Исаию. Беседы на слова пророка Исаиу - Беседа I. Издание С-Петербургской Духовной Академіи, С.-Петербургъ*, 1900, с. 379-390.

³ Архиепископ Филарет, *цит. свч.*, с. 149.

⁴ *Пак там*, с. 150.

стантинаполската църква особен чин за пеене на псалми, но самите те не дават сведения с какво този особен чин е бил по-различен от обикновения¹.

Трудно е наистина да се даде достоен край на този очерк за църковномузикалната дейност и заслуги на тези трима велики иерарси, тъй като за всичко казано от тях в тази насока може да се говори десетки часове, и дори поредица от дни. Затова тук, като уместен завършек ще бъде цитирано светителско църковнопевческо наставление на св. Василий Велики, носещо духа на музикалнотематичните вмятания и на другите двама св. отци, които изречения всъщност са най-важното и първо певческо правило: *Нека пее езикът, нека умът разсъждава върху смисъла на казаното, та това което възпее духът, да възпее и умът. Бог не търси слава, но иска щото ти да станеш достоен за прославяне*².

¹ Пак там.

² Василия Великаго..., часть I, Беседа на двадцать осмый псаломъ, с. 212.

